

Ellentmondások a szocializmusban

Ha saját problémáink világos felvetésére és hatékony megoldására törekszünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, nem becülhetjük le az ellentmondásokat, mivel a szocialista építés maga is feltételezi — az alapoktól egészen a strukturális csúcsoig — az ellentmondások jelenlétét. Az ellentmondások létezésének tudatosodása s azok fékező jellegű diszfunkcionalitásának felszámolása a párt- és állami vezetés egyik lényeges feladata.

Pártunk programtervezete ezen a vonalon halad akkor, amikor felszínre hozza a szocializmusban létező ellentmondásokat s annak az állandó szükségességét, hogy alaposan megismerjük ezeket az ellentmondásokat szocialista társadalmunk általános előrehaladásának biztosítása érdekében. A tervezet ezzel tulajdonképpen feleleveníti a szaksajtóban széles körben vitatott egyik problémát, mégpedig azért, hogy hozzájáruljon a gyorsabb társadalmi fellendüléshez.

Egy ilyen kérdés megvitatása társadalmunk érettségét igazolja, azt bizonyítja, hogy képesek vagyunk a szükséges tisztánlátással és felelősséggel vizsgálni az ellentmondások forrásait, kibontakozási módjukat, zavaró aspektusait, valamint túlhaladásukat.

Annak érdekében, hogy elméletileg és gyakorlatilag differenciáltan viszonyuljunk a kérdéshez, különösképpen fontos, hogy az ellentmondások feltárásakor, a megoldásukra irányuló tevékenységben különbséget tegyünk az ellentmondások 1. funkcionális és diszfunkcionális jellege, 2. funkcionális és diszfunkcionális aspektusai, valamint 3. funkcionális és diszfunkcionális szakaszai között. Éppen ezért a következőkben a szocializmusban létező ellentmondások funkcionális és diszfunkcionális vonatkozásai közötti viszonyt foglalkozunk.

A szocialista társadalomban léteznek olyan ellentmondások, amelyek az adott terület természetes struktúrájából fakadnak. Feszítő hatásuk pozitívan hat valamely folyamat kibontakoztatására és megújítására. Lehetősége azonban, hogy ezek az ellentmondások fejlődésük során diszfunkcionálissá váljanak: ez veszélyezteti az illető terület fejlődését, negatívan hat ki az egészre, beavatkozást igényel. Ugyanígy lehetséges az is, hogy bizonyos ellentmondásokat kezdetől fogva részleges vagy teljes diszfunkcionalitásuk jellemezzon (ilyen a nyilvánvaló hozzá nem értés, a konformista tehetetlenség vagy kalandorság).

Az ellentmondások forrásainak, szakaszainak, a szocialista társadalom körülményei között megmutakozó komplex vonásainak árnyalt elemzése növelheti a racionalitás súlyát a megismerésben és cselekvésben: ha megfelelően élni tudunk a hatékony ellentmondásokkal, fel tudjuk tární és ki tudjuk küszöbölni a diszfunkcionalitást, és — a lehetőségek határain belül — az előrejelzések segítségével elkerülünk egyes ellentmondásokat. Szocialista társadalmunk feltételei között természetes az a tendencia, hogy feltárjuk és — amikor elkerülhetetlenek — megszüntessük a diszfunkcionalitásból fakadó feszültségeket, amelyek az általunk okozott ümági veszteségek és a szellemi károsodás révén fékezik az előrehaladó fejlődés ütemét. (Erre példa az a feszültség, amely akkor jelenik meg a társadalomban, ha hibásan vagy nem eléggé körültekintően tervszerűsítik a középiskolai, egyetemi végzettségük számát, s így az illető abszolvensket nem tudják a felkészültségüknek megfelelően felhasználni a termelésben.)

A szocialista társadalom, amikor diszfunkcionális vonatkozásokkal találkozik, s amikor ezek felszámolására törekszik, tisztában van azzal, hogy ugyanez a szükségyszerűség újabb ellentmondásokat eredményezhet. Világos az is, hogy a tudatosodásra, az előrelátásra és a szelekcióra irányuló minden erőfeszítés ellenére is lehetetlen teljes egészében kizárni az objektíve létező inkompatibilitást, a tévedés, a hozzá nem értés momentumait, azt, hogy hiányozzék a megfelelés valamely funkció követelményei és különböző szinteken történő megvalósításának lehetőségei között.

A hazai viták az utóbbi években lényegében erre a kérdésre irányultak. E viták során — a szocialista társadalomban létező ellentmondások és e rendszer specifikuma közötti korreláció fényében — jelezték az ellentmondások funkcionális és diszfunkcionális jellegét, valamint azokat a különböző kiterjedésű és mélységű tényezőket, amelyek meghatározzák a funkcionális és diszfunkcionális

tást. A hangsúly rendszerint a *rendszer meghatározására*, tehát a különböző ellentmondások és az egész kölcsönhatásának vizsgálatára esett. Példa erre a gazdasági élet területén létező egyes ellentmondások megjelenésének, fejlődésének és megoidásának felépítmenyi-intézményi és ideológiai feltételezettsége.¹

A gazdaságpolitikában és a gazdaság jogi vonatkozásaiban végbemenő minden változás lényegében abból a szükségszerűségből fakad, hogy helyesbítsék vagy megelőzzék a társadalom szempontjából diszfunkcionális ellentmondásokat a gazdasági viszonyok szférájában. Az újratermelés folyamatában rejlő ellentmondásokat a mutatószámok — lényegében mozgékony — rendszerének alkalmazásával szabályozzák, azzal a céllal, hogy biztosítsák az összhangot az egyes gazdasági egységek, a munkások, a mezőgazdasági termelők egyéni érdekei és az állami érdekek között. Számos példát lehetne felhozni olyan ellentmondásokra vonatkozóan, amelyek egyes vállalatok érdekei és az általános érdek között mutatkoznak meg, amelyek egyrészt az össztermelés és az árutermelés vonatkozásában a tervezés „kishitúsége”, a javadalmazási alapok, beruházási alapok „felszólása”, másrészt az általános társadalmi szükségletek között jelentkeznek.²

A beruházási terv megvalósítása tekintetében a döntést hozó tényezők megjelölté általában társadalmi érdek és a különböző vállalatok szűken értelmezett érdekei közötti feszültség azokban a nehézségekben nyilvánul meg, amelyek az építő-szerelő munkálatok beruházási tervének teljesítésében jelentkeznek akkor, amikor nem veszik figyelembe a felszerelt berendezések mutatószámait. Innen adódik az a követelmény, hogy megjelöljenek egy sajátos mutatószámot az építkezésbe belefoglalt berendezésekre, tehát a felszerelt berendezésekre vonatkozóan.³

Az állandó mozgásban levő rendszer átfogó kutatásának fényében a funkcionális és a diszfunkcionális kérdése a különböző területeknek egymás rovására történő, eltérő fejlődési ütemére is vonatkozhat, arra, hogy egyes szektorok lemaradnak, hogy szükségszerű helyrehozni azokat az eltéréseket, amelyek diszfunkcionálisáshoz vezetnek.

N. N. Constantinescu a *Problema contradicției în economia socialistă* című munkájában közelebbről foglalkozik azokkal az ellentmondásokkal, amelyek a termelőerők és termelési viszonyok terén jelentkeznek, e szférák kölcsönhatásából erednek, részletesen tárgyalja a politikum és a gazdaság közötti, illetve a társadalmi lét és a társadalmi tudat közötti ellentmondásokat.⁴ N. N. Constantinescu elemzése méltán emeli ki a párt és az állam tevékenységének döntő szerepét a diszfunkcionális meghaladásában.

A szocializmus körülményei között a párt és az állam feltáró, döntést hozó, szervező és ellenőrző tevékenysége elsősorban arra irányul, hogy eltávolítsa a felfelé ívelő kibontakozás akadályait mind a funkcionális helyreállítás, mind pedig az új, magasabb rendű funkcionális megalapozására való áttérés szempontjából. Ennek a tevékenységnek természetesen döntő mozzanata az, hogy feltárjuk azokat az idejétmúlt elemeket, amelyek akadályozzák a különböző folyamatok optimális vagy legalábbis normális kibontakozását, továbbá, hogy kijelöljük a fejlődés legmegfelelőbb irányait s ezek megvalósításának eszközeit.

A fent elmondottakat az a bonyolult, előrehaladó és ellentmondásos folyamat illusztrálja, amely nálunk a társadalmi átrétegződésben jelentkezik a gyors iparosítás és a termelő lakosság tömeges városiasodása nyomán, az eredmény ugyanis egyrészt az, hogy természetszerűleg csökken a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó lakosság száma, másrészt viszont a mezőgazdaságban foglalkoztatott aktív lakosság előregszik és feminizálódik, s ennek a következményeit feltétlenül elemezni kell.⁵

E tekintetben nyilván rendkívül hasznos a különböző társadalmi folyamatok vagy adott területek interdiszciplináris kutatása, az így kapott eredmények elemzése jelentős a diszfunkcionális okozta feszültségek feltárásában és felszámolásában.

De nemcsak a társadalmi ellentmondásoknak *közvetlen* interdiszciplináris elemzése lehet hatékony — mint egyesek gondolják —, a társadalmi dinamizmus bármilyen vizsgálata hasznukra válhat, ha megoldásokat javasol, s ez a megoldás a meg-nem-felelések feltárásához és meghaladásához vezet.

Ebből az következik, hogy a filozófiai elemzés felhasználhat minden uni-, pluri- vagy interdiszciplinárisan végzett kutatást a valóságra és annak fejlődési tendenciáira vonatkozó vizsgálódásban, hogy mindehhez két szempontból maga is hozzátegyen valamit; egyrészt hogy megvalósíthassa a tapasztalat totalizálását, másrészt a társadalmi fejlődésben új szakaszok felé mutató perspektívákat nyisson. Egy ilyesfajta igénynek a megvalósításához arra van szükség, hogy a filozófiai eljárások és a szakdiszciplinák kutatásai kölcsönösen áthassák egymást.

Az ellentmondások feltárásában, valamint a zavaró összhang-hiány túlhaldására vagy megelőzésére irányuló kísérletekben döntő szava a tudománynak van a maga különböző ágazataival. E tekintetben jogos a tudomány specialistáinak kritikai fellépése az elvont filozofikus vizsgálódási móddal szemben.⁶ Igazságként hangzik a megállapítás: *társadalmi fizika nélkül lehetetlen a metafizika.*

Minden attól függ azonban, mit értünk mindezen. Ha abszolút időbeni egymásutániságként fogjuk fel, akkor egy ilyen ösztönzés leszerelő lesz, hiszen lényegében akadályozza az egészen magas fokú elméleti megvilágításra irányuló erőfeszítéseket. Kétségtelen, hogy valamely részterületre, vonatkozásra irányuló kutatás következményei autonómok a globális elméleti megvilágítással szemben. De feltétlenül valamilyen kölcsönösségről van itt szó, olyan kölcsönösségről, amelyben a filozófia eljárásai és következtetései annál gyümölcsözőbbek, minél inkább sikerül őket megvalósítani. Ebben az összefüggésben a filozófiának lényeges szerepe van az egyéni és társadalmi tevékenység modellálásában, az új érvényesítésében s abban, hogy az emberiség jövőbeni lehetőségei közül a leginkább óhajtott jövőnek különböző vonatkozásait fel lehessen tárni.

A filozófia tehát hozzájárul ahhoz, hogy az ilyen természetű kérdést, mint: „merre megyünk, hogyan megyünk, s miért így és nem másként“ megválaszoljuk, ez a felelet pedig végső fokon rendkívül felelősségteljes.

A szocialista rendszernek a maga ellentmondásai szemszögéből történő strukturális-funkcionális vizsgálata nemcsak e rendszer normális működését — vagyis ugyanazon lényegi mechanizmusok újratermelését és a diszfunkcionalitás eltávolítását — érinti, hanem e társadalomnak a fejlődését is — mégpedig a rendszer keretei között az új vonások érvényesítésével —, valamint a kommunizmus felé mutató minőségi ugrás előkészítését.

Néha egyoldalúan azt a gondolatot húzzák alá, mely szerint egyes ellentmondások megoldása a szocialista társadalom keretén belül e társadalmi rendnek a konzerválását, megerősítését jelenti. A szocialista társadalom lényegében progresszív jellegére vonatkozó tétel fényében azonban közelebb áll az igazsághoz az, ha kiemeljük e fejlődési szakasz haladó változásait, valamint a kommunista társadalom eszménye felé történő közeledés folyamatát. Ebben a vonatkozásban minden ellentmondásnak a megoldása, a szocialista szervezési elvek megszüldésének szellemében, ugyanakkor egy lépést jelent ezeknek az elveknek a meghaladása irányában, tendenciaszerűen közeledve a kommunista elvek elérése felé.

Ebben az összefüggésben vita tárgya lehet az, hogy miképpen működnek a szocializmusban a régi és az új közötti általános ellentmondások.

Annak érdekében, hogy elkerüljük a jellemzésben a körkörös leírást, azt tudniillik, miszerint az újat a haladóhoz viszonyítjuk, a haladót pedig az újhoz, eleve leszögezhetjük, mi a szocializmusban a haladás kritériuma: ez az ismerv a legkedvezőbb feltételek megteremtése az egész társadalom és minden egyes tagja számára a bonyolult, sokoldalú fejlődéshez. Ennek alapja a munkatermelékenységben és az anyagi javak termelésében megmutatkozó fejlődés, erre épülnek a politikai felépítmény fejlődési követelményei azért, hogy kiteljesedjen a demokrácia, továbbá megteremtődjen a szellemi fejlődés feltételei, amelyek egybekapcsolódnak az alkalmazott eljárások iránti bonyolult felelősséggel.

A szocialista társadalomban az új és a régi közötti általános ellentmondás két alapvető új formát ölt: a) az örökölt ellentmondások formáját és b) a szocialista társadalomra jellemző ellentmondások formáját.

Az örökölt ellentmondásokban a tőkés társadalomtól hátrahagyott régi fejeződik ki, ez a régi a kapitalizmusból kialakult szocializmusban is életképes, jórészt a kapitalista országok hatásának következtében.

Így, ha a szocializmus szakaszát a maga egészében nézzük, megállapíthatjuk, hogy ezek az örökségek jelen vannak a termelés fejlődési fokában, a város és falu közötti viszonyban, az életszínvonal és az életstílus, valamint az emberek mentalitása tekintetében jelentkező különbözőségben.

Ebből az következik, hogy differenciáltan kell gondolkodnunk és tevékenykednünk annak érdekében, hogy túlhaladjuk az objektív, valamint a társadalmi és egyéni tudatban levő örökölt állapotokat. Hasonlóképpen komplex tevékenységre van szükség annak érdekében, hogy megváltoztassuk a különböző tevékenységi körökben (a szakmai, társadalmi aktivitásban, a személyközi kapcsolatokban) az individualista, konkurrens magatartást, szükség van arra, hogy megelőzzük és elemezzük a „szellemi szennyeződés“ jelenségét, ami a jelenkori kapitalizmus különböző propagandacsatornáin keresztül érvényesíti hatását. Ezek a csatornák a jöletet mutatják be lényegesnek, elhallgatják viszont azt az alapvető tényét, hogy a felhalmozás főképpen a belső és külső kizsákmányolás bonyolult tényezőinek

köszönhető. A mai világ eseményeinek alakulása a legnagyobb mértékben hozzájárul a „tőkés jólét” társadalmára vonatkozó mítosz szétfoszlatásához. Azt a tényt, hogy egy olyan területen, ahol a Föld lakosságának 20%-a él, közvetlenül vagy közvetve összpontosul a világ javainak 80%-a, ma már nem lehet figyelmen kívül hagyni, s nem is hagyják.

A szocialista országok, valamint a gyarmati uralom alól felszabadult országok megjelenése és megerősödése, jogos igényük arra, hogy új, világméretű viszonyokat hozzanak létre, erőteljesen megbontotta az egyensúlyt a tőkés országok gazdaságában; ennek kézzelfogható bizonyítéka az infláció, a valutaválság, a nyersanyagforrások kérdése, ami összekapcsolódik a világ e részén a dolgozók követeléseinek érzékeny növekedésével.

Egyébként a jelenkori világra vonatkozó marxista elemzések ereje abban is megmutatkozik, hogy egyre jobban hangsúlyozódik: a kapitalizmus zsákutcába jutott, a gazdasági és politikai egyensúly fenntartására irányuló intézkedések, a „preventív ellenforradalmi” intézkedések, hogy Herbert Marcuse kifejezésével éljünk, csak átmeneti jellegűek.

A társadalmi fejlődés tőkés modelljében rejlő korlátok igazolása, e modell követelményeinek feltárása összekapcsolódik saját valóságunk józan vizsgálatával, a mi akció- és társadalomszervezési modellünk tökéletesítésére irányuló erőfeszítésekkel. Ennek keretén belül fontos helye van annak, hogy túlhaladjuk *saját ellentmondásainkat*, a szocialista társadalom dinamizmusából fakadó ellentmondásokat.

A szocialista társadalom éretté válásának mértékében a társadalmi rendszer objektív és szubjektív tényezőinek egyes vonatkozásai a különböző szinteken fokozatosan anakronikusakká válnak, akadályozzák az előrehaladást. A szocialista társadalom sajátos ellentmondásainak megismerése — olyan körülmények között, amikor az éretté válás révén a társadalom számos aspektusa elévül — lehetővé teszi nagy vonalakban a régi eltávolítását, ami teret enged az újnak. Ebből fakad annak szükségessége, hogy a különböző területeket átszervezzük és beleépítsük a rendszerbe, hogy felszámoljunk bizonyos lemaradásokat. A gazdasági életből hozott példákhoz hozzá lehetne tenni az intézményi felépítmény, a társadalmi és egyéni tudat köréből vett példákat, annak a szükségességét, hogy összhangba kell hozni a politikumot a gazdasággal, a tudatot a társadalmi léttel, továbbá azt, hogy túlhaladjuk az akciótervek és azok megvalósításának adott momentumban jelentkező lehetőségei közötti meg nem egyezést. Mindkét esetben a tudat és a lét körébe tartozó tényezők közötti ellentmondásról van szó, amely megköveteli a kölcsönös egymáshoz viszonyítást: a tudatnak fel kell emelkednie az új társadalmi lét színvonalára, de ugyanakkor realista módon előre kell vetítenie tevékenységének eszményeit a tényleges lehetőségektől függően. Az új és a régi közötti ellentmondások megjelenésében és elmélyülésében gyakran fontos szerepet játszanak az emberi tudat negatív vonásai: a megcsontosodás, a rutin, a tehetetlenség, a hozzá nem értés, a tévedés azok részéről, akik nem tudnak lépést tartani a társadalmi haladás követelményeivel.

Ebből következik, hogy a szocializmusban az ellentmondások elméleti megvilágításakor meg lehet különböztetni egyes *szükségszerű*, valamint *véletlen*, nem szükségszerű ellentmondásokat abból a szempontból, hogy van-e lehetőség meg-előzésükre a káderek jobb kiválasztásával és az egyik vagy másik területen követendő út megrajzolásával, a tévedés zónáinak csökkentésével vagy felszámolásával, főleg azoknak a tévedéseknek az esetében, amelyek a javasolt célok és megvalósításuk reális lehetőségeinek kijelölése közötti viszonyra vonatkoznak. De a konkrét ellentmondások túlhaladása társul annak a ténynek a tudatosításával, hogy — a minden történelmi szakaszra jellemző globális determinizmus sajátosságainak megfelelően — szükségképpen újabb ellentmondások fognak megjelenni.

A szocialista racionalitásnak megfelelő szervezés értelme éppen abban áll, hogy a lehetőség szerint időben és adekvátan fel tudjuk tárni a kóros működés elemeit, és fel tudjuk számolni vagy meg tudjuk előzni őket. Ily módon egyre világosabban kirajzolódik, milyen jelentőségük van a különböző tudományágak által rendelkezésünkre bocsátott eszközöknek abban, hogy a kommunizmus humanista eszményeinek fényében előre lássuk a társadalmi fejlődés irányát; ez feltételezi az opciót bizonyos modell mellett és ugyanakkor az erőfeszítéseket az olyan modell megvalósításáért, amely bizonyos közösség sorsát hosszabb időszakon keresztül irányítja.

Az utóbbi évtizedek kutatásai vita tárgyává teszik nemcsak azokat a bonyolult ellentmondásokat, amelyek a tudományon belül és a tudomány meg a társadalom mint rendszer viszonyában jelennek meg, hanem főleg a tudományok növekvő szerepét a jövő megfejtésében, hozzájárulásukat az emberi tevékenység előrevetítésében, kutatásában és tervszerűsítésében.⁷

Kétségtelen, hogy minden fejlődési szakaszban lesznek negatív, fékező elemek, a fejlődés a regresszió tényezőivel fonódik össze. Napjainkban kitartóan elemzik azokat a káros következményeket, amelyek a tudomány és a technika eredményeinek megfontolatlan alkalmazásaiból erednek, az ember természetét és önmagát romboló tevékenységét. Ebből fakad annak szükségessége, hogy megtaláljuk az említett negatív oldalak ellenőrzésének, kezelésének és megelőzésének legmegfelelőbb eszközeit, mind a különböző környezeti elemekre szennyezően kiható következmények eltávolítása és a természet védelme, mind pedig a Föld természeti forrásainak ésszerű felhasználása vonatkozásában. Természetesen ez feltételezi azt, hogy tisztánlátóan megvitassuk és megvalósítsuk a társadalmi fejlődési ütem bizonyos prototípusát, amely *optimálisnak* bizonyul, s amelyet a humanizmus gazdag értékei erősítenek.

Ebben az összefüggésben nemcsak az új és régi közötti ellentmondást emelhetjük ki, hanem azt is, hogy különböző módon lehet létezni az újat, az új megvalósításáért folytatott harcot, s így ellentmondások létezhetnek az új különböző modelljei között. A *Civilizația la răscruce* című kollektív munka szerzői felhívják a figyelmet arra a feszültségre, amely az eljövendő civilizációt fogja jellemezni; e civilizáció létformája a dinamizmus és a dialógus lesz. Az eljövendő társadalom belső gazdagságának kibontakozása feltételezi a tudományos-műszaki forradalom perspektíváinak összefonódását a kommunizmus humanista törekvéseivel.⁸ Ebben a szellemben fogalmazta meg Radu Florian *Reflecții asupra filozofiei marxiste* című, nemrég megjelent könyvében saját következtetéseit.⁹

Az embernek és az emberiségnek a modelljei, amelyeknek a megvalósítására a szocialista társadalom építői törekednek, olyan természetűek, hogy a minimumra csökkentik a tevékenység elidegenítő és nem alkotó aspektusait, növelik a kreativitás zónáit, s mindezt áthatja az egyéni és közösségi méltányosság érvényesítése.

A társadalmi haladás jövőjének konkrét formái minden szakaszban külön-külön kialakulnak. A lényeg és a társadalmi meg egyéni haladás globális értékelésének kritériuma pedig nem más, mint törekvés egy olyan társadalom felé, amelyben az általános előrehaladás nem követeli meg az egyén fejlődésének korlátozását, hanem éppen ellenkezőleg, közvetlenül erre támaszkodik, törekvés a „kölcsonös egyéni fejlődés kollektivitása”¹⁰ irányába, az egyéni fejlődés társadalmi értékeinek növekedése, az emberi szubjektivitás megfontolt kialakítása felé.

Az egyének között, az emberi egyéniségben belül, az egyén és a társadalmi csoport között állandóan jelentkeznek helyzeti és magatartásbeli feszültségek, ami gyakran az ellentmondásokat kedvelő szellem vitalitását növeli. Ezeket a feszültségeket az egyéni értékek gyarapodása magyarázza, továbbá az, hogy növekszik az egyén ereje, amellyel igyekszik érvényesíteni saját gondolkodás- és tevékenységi módját.

Ebben az összefüggésben a jövőkutatás az előrelátás széles körű lehetőségét teremti meg, ugyanakkor az előrejelzés kritériumait illetően kettős követelményhez vezet: 1. a jövőt és a jelent kölcsönösen egymáshoz kell viszonyítani; 2. a jövőt az előreláthatóan lehetséges értékkritériumok módosulása — vagyis a jövőnek a jövőhöz való viszonyítása — szempontjából kell vizsgálni.

JEGYZETEK

¹ C. Borgeanu: Notă cu privire la natura și rolul contradicțiilor în dezvoltarea societății socialiste. Revista de filozofie, 1973. 1.

² Gh. Gaston Marin: Instrumente de depășire a unor contradicții din economie. Era socialistă, 1973. 1.

³ M. Constantinescu: Controlul — componentă a conducerii științifice a societății. Era socialistă, 1973. 17.

⁴ N. N. Constantinescu: Problema contradicției în economia socialistă. București, 1973.

⁵ Lásd Maria Fulea—Maria Ciobanu: Organizarea muncii în cooperativele agricole de producție. București, 1972.

⁶ Lásd főleg M. Cernea: Cercetarea realistă a contradicțiilor sociale concrete. Revista de filozofie, 1974. 4.

⁷ Lásd többek között Știință, filozofie, ideologie. București, 1974.

⁸ Civilizația la răscruce. București, 1970.

⁹ Radu Florian: Reflecții asupra filozofiei marxiste. București, 1974.

¹⁰ J. D. Bernal: The Social Function of Science. 1939.